

Ikärajojen perusteet

VÄKIVALTA

Mediaväkivallan vaikutusta katsojaan ja koko kulttuuriin on tutkittu jo vuosikymmenien ajan. Vaikka tutkimukset poikkeavatkin lähtökohdiltaan ja tuloksiltaan toisistaan, ne osoittavat mediaväkivallan vaikuttavan tietyn edellytyksin alaikäiseen katsojaan. Mediaväkivalta voi myös aiheuttaa ahdistusta, pelkoa, levottomuutta ja painajaisia. Käyttäytymismuutosten selittäjinä tutkimukset korostavat kuitenkin sosiaalisten ja psykologisten tekijöiden ensisijaisuutta.

Eri kehitysvaiheessa olevat lapset kokevat väkivaltakuvaukset eri tavoin. Arvioitaessa lasten kehityksen kannalta ohjelman väkivaltaisuutta ratkaisevia kysymyksiä ovat: kuinka väkivalta jäsentyy katsojan maailmaan, toimiiko väkivalta ongelmien ratkaisijana vai niiden aiheuttajana, ihannoidaanko vai arvostellaanko väkivallan käyttöä, onko väkivalta perusteltu osa tarinaa ja onko väkivallalla tarinassa vastavoimaa?

Myös elokuvien eri lajityypit vaikuttavat väkivaltakuvausten arviointiin. Niillä on kullakin omat kerrontatapansa, jotka pyritään ottamaan huomioon ikäraja-arviota tehtäessä. Fiktiivinen väkivalta on yleensä realistisinta toimintaelokuvissa. Dokumentaarista (aitoa) väkivaltaa esiintyy esimerkiksi sotadokumenteissa ja luontodokumenteissa. Aidon väkivallan esittäminen viihteenä esimerkiksi tosi-tv-sarjoissa saattaa lähettää rikoslain kieltämää raakaa väkivaltakuvausta. Huumorin yhdistäminen väkivaltaan on tutkimuskirjallisuudessa esitettyjen arvioiden mukaan asennevaikutukseltaan erityisen haitallista. Sama koskee seksiin liittyvää väkivaltaa. Lajityyppien sekoittuminen vaikeuttaa arviointia.

Väkivalta osana kulttuuria

Väkivalta on aina ollut osa ihmisen elämää ja kulttuuria. Väkivalta pelottaa ja se kiehtoo. Vanhat uskonnolliset myytit, kansansadut ja kertomukset ovat sisällöltään usein väkivaltaisia. Väkivalta ja sen uhka ovat olleet arkitodellisuutta ja valmius väkivaltaiseen toimintaan on usein ollut myös elinehto. Monet väkivallan kulttuuriset ilmenemismuodot ovat opittuja taitoja, esim. aseiden ja kidutusvälineiden käyttö, väkivaltaiset rituaalit tai muut kulttuurin esille tuomat aktiviteetit, joiden tarkoitus on väkivaltaiseen toimintaan osanotto joko aktiivisena toimijana tai toimintaa havainnoivana yleisönä. Tällöin voi puhua kulttuurisesta väkivallasta. Rakenteellisella väkivallalla viitataan so-

siaalisissa suhteissa tai rakenteissa olevaa jonkin yksilön tai ryhmän oikeutta alistaa tai riistää muita. Heikommassa asemassa olevien, kuten lasten, kaltoin kohtelu ilman fyysisen väkivallan mukanaoloa on esimerkki henkisestä väkivallasta. Voidaan myös puhua emotionaalista väkivallasta, jos esimerkiksi joltakin estetään mahdollisuus tavata perheenjäseniä tai jos esimerkiksi lasta arvostellaan jatkuvasti tai psykologisesta väkivallasta, jos jotain uhataan esimerkiksi itsemurhalla tai nöyryytetään jatkuvasti. Seksuaalinen väkivalta kattaa laajan kirjon väkivallaksi luokiteltua toimintaa kuten toisen koskettelun vastoin kosketeltavan tahtoa tai pedofilian. Väkivaltaa voidaan kategorisoida eri lajeihin ja väkivallan esiintymiseen voi liittyä tietyt persoonallisuuden piirteet, sairaudet ja päihteet, mutta valmius väkivaltaan on kuitenkin synnynäistä.

Väkivalta liittyy usein aggressioon, mutta aggressio ei aina ilmene väkivaltaisena käyttäytymisenä. Aggressio on ihmisen synnynäinen, lajityyppillinen piirre, joka on lajin säilymisen kannalta ollut välttämätön jo pelkästään ravinnon hankinnassa ja puolustauduttaessa petoja vastaan.

Vaikka nykypäivän yhteiskuntaelämä ei salli aggression väkivaltaisia ilmenemismuotoja, on väkivallalla edelleen huomattava osa kulttuurissamme. Tämä näkyy varsinkin kuvaohjelmissa, jotka tuovat väkivallan kokemuspöydäsiempe tiedonvälityksen ja viihteen muodoissa. Nykyään kokemukset väkivallasta ovat kulttuurissamme runsaampia ja vaihtelevampia kuin aikaisemmin, mutta ne ovat pääosin epäsuoria, median kautta saatuja tajunnan sisältöjä. Väkivaltaisen mediasisällön vaikutukset ovat kiinnostaneet varsinkin lasten parissa työskenteleviä eri alojen ihmisiä. Elokuvien tultua suuren yleisön ulottuville 1800-luvun lopulta alkaen heräsi myös varsin pian huoli elokuvan haitallisuudesta. Uusien medioiden myötä huoli haitallisuudesta on aktualisoitunut yhä uudelleen. Tämä huoli on vaikuttanut lainsäädäntöön ja sittemmin myös tutkimuksiin mediaväkivallasta.

Väkivaltatutkimus

Uuden kuvaohjelmanlain perusteena väkivaltasisällöksi määritellään sisältö, jossa tuotetaan vahinkoa tahallisesti itselle, muille tai ympäristön kohteille. Huoli median väkivaltasisällöstä saa usein erityistä huomiota yhteiskuntaa järkyttävien, varsinkin nuorisoon liittyvien väkivaltaisten tapahtumien yhteydessä. Ne saavat aikaan yhteiskunnallista keskustelua myös mediaväkivallasta ja sen vaikutuksesta kyseisiin tapahtumiin. Mediaväkivallan vaikutusta katsojiin ja kulttuuriin on tutkittu jo vuosikymmeniä ja erilaisia teorioita vaikutusmalleineen on julkaistu.

Kultivaatioteoria, turtumismalli, sosiaalisen oppimisen teoria, ja katharsis-teoria ovat esimerkkinä teorioista, jotka painottavat eri aspekteja mediaväkivallan vaikutuksesta katsojaan.

Kultivaatioteorian mukaan mediaväkivallan vaikutukset eivät ole välittömiä seurauksia vaan tapahtuvat alitajuisesti, pitkän ajan kuluessa yksilölle ja kulttuurille. Vaikutuksissa on kyse perustavaa laatua olevista arvoista ja piiloitetuista viesteistä. Sen mukaan viihteellinen väkivalta ohjaa ihmiset näkemään väkivallan oikeana ratkaisuna ongelmiin. Mallin mukaan ihminen turtuu myös pikku hiljaa väkivallalle, koska väkivallan seurauksia ei riittävästi korosteta. Hän ei lopulta ymmärrä enää väkivallan vaikutuksia ja tunne empatiaa nähdessään väkivaltaa.

Turtumismallin (desensitization) lähtökohtana on, että runsaan mediasisällön, kuten mediaväkivallan, katselu turruttaa katsojan tunteet kyseistä toimintaa kohtaan ja vähentää empatiakykyä ja jopa alentaa katsojan kynnystä väkivaltaan.

Sosiaalisen oppimisen malli korostaa mallioppimista, mediaväkivallan negatiivisia käyttäytymis- ja toimintamalleja.

Katharsis-teorian mukaan mediaväkivalta toimii puhdistavalla tavalla. Katsoja voi purkaa omia sisäisiä aggressioitaan katsoessaan väkivaltaista mediasisältöä tarvitsematta itse olla väkivaltainen. Katharsis-teorian kaltainen lähestymistapa painottaa katsojaa median aktiivisena käyttäjänä ja mediaväkivallan katselu voidaan nähdä jonain hyvänä ja kehittävänä; se voidaan nähdä katsojan toimintakykyä ja voiman tunnetta lisäävänä.

Väkivallan vaikutuksesta lapseen

Kuten teorit, myös tutkimukset mediaväkivallan vaikutuksista poikkeavat usein lähtökohdiltaan ja tuloksiltaan toisistaan, mutta ne osoittavat kuitenkin mediaväkivallan vaikuttavan alaikäisiin katsojiin tietyin edellytyksin. Tiedetään, että lapset ja nuoret käyttävät runsaasti aikaa väkivaltaisen mediasisällön parissa, myös aikuisille suunnatun. On kuitenkin vaikea antaa kiistattoman yksiselitteisiä ja yleispäteviä vastauksia siihen kuinka juuri tietynlaiselle mediaväkivallalle altistuminen vaikuttaa katsojiin. Yksilölliset, sosiaaliset, ympäristölliset, kulttuurilliset ja tilannetekijät vaikuttavat aina katsojaan. Väkivallan vaikutustutkimusten hankaluutena on myös se, että olisi eettisesti edesvastuutonta ja tuomittavaa altistaa edes tutkimustarkoituksessa eri ikäryhmien lapsia eriasteiselle mediaväkivallalle. Tieteellisen tutkimuksen perusteella kuvaohjelmien haittavaikutukset voidaan jakaa tunnevaikutuksiin ja mallivaikutuksiin. Psyhykeä liian kuormittavat tunteet voivat aiheuttaa stressireaktioita. Mallivaikutukset syntyvät hyväksyvien ajatusmallien välityksellä. Haittavaikutukset voivat ilmetä mm. pelkoina, painajaisina, levottomuutena, keskittymisvaikeuksina, aggressiivisuutena ja empatian puutteena.

Lain säätämät ikäraajat perustuvat olemassa olevan tutkimustiedon pohjalta tehtyyn arvioon siitä millainen sisältö kuvaohjelmissa on omiaan vaikuttamaan haitallisesti tietyn ikäisten lasten psyykkiseen kehitykseen. ”On omiaan” viittaa siihen, että kyseessä on arvio haitallisuudesta. Uusien tutkimustulosten myötä arviot haitallisuudesta saattavat

muuttua ja siten myös arvioiden pohjalta määräytyvät ikäraajat.

Kuvaohjelmalaissa (3. luku 15§) todetaan, että kuvaohjelmia luokiteltaessa on otettava huomioon millaisessa yhteydessä ja miten tapahtumat ohjelmassa kuvataan. Kuvaohjelman kokonaisuus vaikuttaa, mutta tämä kokonaisuus ei tarkoita pelkkää tarinaa. Kokonaisuuteen kuuluvat myös teeman käsittely ja yleistunnelman ahdistavuus tai keveys. Myös lajityyppi eli genre on ikärajaharkintaan vaikuttava tekijä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että esimerkiksi toimintaelokuva olisi aina haitallisempi kuin seikkailuelokuva tai seikkailuelokuva haitallisempi komediaa. Lajityypit myös risteytyvät keskenään, jolloin esimerkiksi komediaan saattaa sisältyä toimintaelokuvan ja trillerin aineksia. Puhtaita genre- elokuvia näkee yhä harvemmin.

Väkivalta voidaan esittää kuvaohjelmassa enemmän tai vähemmän viitteellisenä, yksityiskohtaisena, erilaisia tehosteita käyttäen korostettuna, yllättävänä, kestoltaan vaihtelevana, koomisena, realistisena, mielikuvituksellisena, tarinan kannalta välttämättömänä osana tai irrallisen tuntuiseana ja perustelemattomana. Väkivallan välineinä kuvaohjelmissa voi olla kaikki todellinen ihmisruumiin osista ydinpommiin ja lisäksi kaikki kuviteltavissa oleva. Väkivallan esittämistapa sekä sen kesto ja määrä vaikuttavat kuvaohjelman saamaan haitallisuusarvioon ja ikärajaan.

SEKSI

Audiovisuaalisten seksuaalisuuteen liittyvien kuvausten vaikutuksesta lapsiin on verraten vähän tutkimusta. On kuitenkin arvioitu, että lapsen ikätasolle sopimattomat seksikuvaukset voivat olla kehitykselle varsin haitallisia, antavan vääristyneitä malleja ja lyhentävän lapsuutta. On myös mahdollista, että lapset tulkitsevat seksuaalisen kanssakäymisen virheellisesti väkivallaksi tai lapset alkavat tuntea olonsa turvattomaksi lähipiirinsä aikuisten seksuaalisesta käytöksestä.

Lasten ja nuorten seksuaalisuus on hyvin ristiriitainen ja kiistelty aihe länsimaisessa seksuaalikulttuurissa. Tutkijat ovat yhtä mieltä, että asiasta ei tiedetä tarpeeksi eikä voida sanoa edes, mikä on kulttuurisesti normaalia. Empiiristä tietoa lasten seksuaalisuudesta kerätään harvoin suorilla lasten haastatteluilla, koska asiaan liittyy moraalisia ongelmia. Tulkinta lasten seksuaalisuudesta riippuu siten suuresti tarkkailijan havainnoista. Havaintoihin vaikuttaa suuresti myös kulttuurillinen käsitys asexuaalisesta lapsesta, jonka takia lasten seksuaalisuutta ei oteta huomioon tai se väärinkäsitetään tavalliseksi lasten leikiksi. Tutkimus painottuu siis siihen, miltä lasten seksuaalisuus vaikuttaa, eikä niinkään siihen, mitä se on.

Seksuaalinen kehitys

Lapset tiedostavat sukupuolensa 1–2-vuotiaana. Sukupuolisuuden havaitseminen ilmenee sukupuolelle tavanomaisissa leikeissä. Lapset myös havaitsevat eroavaisuudet poikien ja tyttöjen sukuelimissä 3–6-vuotiaasta lähtien lapsi kykenee saamaan mielihyvää sukuelintensä koskettelusta. Seksuaalisia fantasioita alkaa esiintyä kolmesta ikävuodesta eteenpäin. Fantasiat vaihtelevat suuresti, ja niiden yleisyys on epäselvää, mutta niillä on kuitenkin selkeä rooli lasten masturboinnissa. Tutkijat uskovat, että seksuaaliset mieltymykset ja niiden mukana seksuaalisten fantasioiden luonne määräytyy jo hyvin nuorena ja vakioituu kehityksen myötä.

Lapset ovat usein uteliaita tietämään, mistä vauvat tulevat. Jo 3–4-vuotias tutkii ja esittää kysymyksiä esimerkiksi ”mistä olen tullut?” tai ”mikä on pippeli”? Lapset voivat tutkia uteliaina toisten lasten ja aikuisten sukuelimiä. Noin 5–7-vuotiaana lapsi tulee tietoiseksi sukupuolten välisistä eroista, ja valitsevat samaa sukupuolta olevia leikkikavereita ja väheksyvät vastakkaista sukupuolta olevia lapsia. Lapset voivat lopettaa läheisen kanssakäymisen vastakkaisen sukupuolen kanssa ja tulla läheisemmäksi samaa sukupuolta olevan vanhempansa kanssa. Samaan aikaan lapset, erityisesti tytöt, oppivat sosiaalisia normeja ja välttelevät alastomuutta. Perusta terveelle seksuaalisuudelle luodaan jo leikki-iässä.

[Tutustu myös: Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa \(WHO\) \(pdf\)](#)

Seksi ja kuvaohjelmat

Valittaessa seksuaalisuuteen liittyviä kuvaohjelmia lapsille on arvioitava lasten ja nuorten kulloistakin kehitysvaihetta. Sukupuolisuuteen ja aikuiseen seksuaalisuuteen liittyvät asiat ovat lapsille usein hämmentäviä, ja lapsen kehitysvaiheesta riippuu, miten hän pystyy käsittelemään seksiin liittyviä kysymyksiä ja kuvauksia. Rungas seksiin liittyvä, varsinkin hyvin rivo kielenkäyttö ei ole varsinainen ikäraja-peruste, mutta vaikuttaa kokonaisuuteen kun taas väkivallan yhdistäminen seksuaalisuuden kuvauksiin nostaa kuvaohjelman ikärajaa.

Olennaista arvioinnissa on myös seksin esitystapa: onko kysymyksessä viitteellinen, eroottinen vai pornografinen esitystapa. Pornografiassa on ratkaisevaa tehdä ero pehmeän ja kovan pornografian välillä. Kovassa (18) pornografiassa aktit näytetään selkeästi ja näytetään yksityiskohtaisesti sukuelimiä. Pehmeässä (16) pornografiassa aktit esitetään peiteltysti. Kaikki kovaksi pornografiaksi luokiteltavat kuvaohjelmat ovat vain aikuisikäisille tarkoitettuja ja tulee siksi kieltää alle 18-vuotiailta. Rikoslaki kieltää lisäksi lapsi-, eläin- ja väkivaltapornografian esittämisen ja levittämisen sekä erikseen lapsipornografian hallussapidon.

Kuvaohjelman seksuaalinen sisältö voidaan määritellä viitteelliseksi tai suoraksi kuvaukseksi, jonka lieviä muotoja ovat seksistä puhuminen, suuteleminen, syleily, seksuaaliset viittaukset ja symbolit. Vahvempia muotoja ovat esileikin, yhdynnän tai masturbaation erittäin yksityiskohtainen kuvaus. Pornografisessa kuvauksessa seksuaalinen sisältö on hallitsevaa, ja siinä seksi esitetään esimerkiksi yksityiskohtaisesti tai pitkiteytsti ja läheltä kuvattuna (hard core).

Seksuaalinen sisältö kuvaohjelmassa voi jäädä lapselta ymmärtämättä tai hämmentää ja siten kuormittaa lapsen psyykeä ja aiheuttaa pitkäaikaisia stressireaktioita. Pienille lapsille seksikuvaukset voivat olla ahdistavia, sillä he saattavat ymmärtää seksin kielteiseksi, jopa väkivaltaiseksi toiminnaksi.

Luonnollinen alastomuus (esim. saunominen, nudismi) ei ole haitallista lapsen kehitykselle, ellei hahmoihin tai tilanteisiin liity pornografisia tai muita hämmennystä tai ahdistusta lisääviä piirteitä (esim. seksuaalista koskettelua). Alastomuus ei myöskään ole ikäraja-peruste.

[Tutustu myös: Seksuaalisuuden portaat \(Väestöliitto\)](#)

AHDISTUS

Liian ahdistavien sisältöjen seurauksena voi ilmetä erilaisia stressireaktioita, kuten esimerkiksi unihäiriöitä, häiritseviä ajatuksia tai painajaisia. Ahdistus viittaa myös vakavaan ja pitkäkestoiseen tunteeseen, josta voi olla kehityksellistä haittaa. Ahdistuksen määrittely on lähtökohtaisesti ongelmallista, koska useissa tutkimuksissa joissa ahdistusta on pyritty mittaamaan, on havaittu ahdistuksen kokemuksen olevan hyvin yksilöllinen. Ahdistuksen ja pelon aiheuttajia pyritään tässä määrittelemään kehityspsykologisesta näkökulmasta.

Ahdistusta voivat aiheuttaa esimerkiksi uhkaavia tai käsittämättömiä asioita tai hahmoja esittävät kuvaukset tai tilanteet joissa on onnettomuuden, väkivallan tai kuoleman uhkaa, jännitys- ja kauhuelementtejä, väkivaltaa ja sen seurauksia tai yliluonnollisia asioita. Pikkulapsilla ahdistuksen aiheuttajia voivat olla esimerkiksi voimakkaat tehosteet tai oudot hahmot. Ahdistusta voivat aiheuttaa myös lapsen universaaleja pelkoja käsittelevät kuvaukset tai tilanteet, kuten pimeä, eksyminen, yksin jääminen tai läheisen menettäminen. Isommilla lapsilla mörköhahmoja ahdistavampaa on ulkoisesti normaalilta näyttävä paha, kuten esimerkiksi onnettomuudet, sota, väkivalta, tai rikokset. Ahdistusta voi aiheuttaa myös vaaran uhka tai ennakointi.

Konteksti vaikuttaa ikärajaan

Jännittävä ja avoin loppuratkaisu voi todennäköisemmin lisätä ahdistusta kuin tarina joka päättyy onnelliseen loppuratkaisuun. Pelottavan tai ahdistavan esityksen pituus ja toistuvuus lisää tunnekuormaa, tosin myös yksittäinen voimakas säikähdys voi tuottaa pitkäaikaisia pelkoja tai pakkoajatuksia. Myös asiat jotka jäävät ymmärtämättä hämmentävät tai ahdistavat. On havaittu, että jo hyvin pienet vauvat tulkitsevat tilannetta ”lukemalla” vanhempiensa kasvon ilmeistä onko tilanne turvallinen vai ei. Erityisesti alempien ikärajojen kohdalla on syytä huomioida myös miten tilanteen ahdistavuus heijastuu kuvaohjelmassa esiintyvien hahmojen, erityisesti aikuisten ilmeissä ja tunnereaktioissa. Intensiivisyyttä lisää kuvattujen tekojen vakavuus ja henkeä uhkaavuus sekä realistinen ja uskottava kuvaustapa. Toisaalta jokin vaikea teema, esimerkiksi inestesti, saattaa olla varsin ahdistava, vaikka kaikki jäisikin vain viittausten varaan. Ahdistusta lisää katsojalle psykologisesti läheinen tai tuttu tilanne (esimerkiksi tekojen kohdistumisen lapsiin, nuoriin tai perheeseen tai sijoittuminen katsojan reaali maailmaa muistuttavaan ympäristöön) sekä esitystavan dramatisointi (esimerkiksi pitkitetty, yksityiskohtainen tai tehostettu).

Ahdistuskategoriaan uppoaa myös mallivaikutuksiin lukeutuvaa materiaalia. Mallivaikutuksilla viitataan ahdistuskategoriassa epäsosiaaliseen, itseä tai muita vahingoittavaan

käyttäytymiseen tai haitalliseen terveyskäyttäytymiseen. Haitalliset vaikutukset voivat syntyä hyväksyvien ajattelumallien (skeemat, ideat, asenteet) välityksellä, jolloin estot ja pidäkkeet vähenevät ja mallikäyttäytyminen mahdollisesti lisääntyy. Tähän luokitellaan esimerkiksi tosi-tv-ohjelmia, joissa tehdään henkeä tai terveyttä uhkaavia vaarallisia temppuja. Lakiehdotuksessa todetaan myös, että räikeimmät alemmuudentuntoa luovat mallit (kuten seksismi, anoreksia ja etniset stereotypiat) voidaan luokitella joko väkivallan tai ahdistuksen kategorioihin. Niiden ajatellaan voivan vaikuttaa haitallisesti esimerkiksi identiteetin, itsearvostuksen tai kehonkuvan kehitykseen. Haitallisuutta lisää etenkin ihannoiva esitystapa (esimerkiksi tekojen moraalinen oikeuttaminen tai tekojen palkitsevuus).

Ahdistus eri ikäkausina

Alle kouluikäisillä tulkinta on kiinni havainnoissa ja näkyvässä piirteissä. Outo hahmo (noita, mörkö tms.) pelottaa, toiminnan motiivilla ei ole niin suurta väliä. Tarinan genre tai fiktiivisyys ei juuri vaikuta lapsen tunnereaktioihin. Samaistuminen erityisesti lapsiin, eläimiin ja inhimillistettyihin satu- tai leluhahmoihin on voimakasta. Niille asioille, joita lapsi ei ymmärrä, hän saattaa kehittää mielikuvituksessaan selityksen joka voi olla ahdistavampi kuin asia todellisuudessa on. Kaikille sallituissa kuvaohjelmissä olennaista on jännittävien tilanteiden nopea ratkeaminen positiiviseen suuntaan. Kuvaohjelmassa ei voi olla vahvoja kuva- tai äänitehosteita (kuten esimerkiksi kummitte-
lua tai aggressiivista musiikkia, pelonkiljahduksia tms.)

7–11-vuotiailla lapsilla havainto on vielä kiinni konkretiassa, yliluonnolliset asiat pelottavat. Tämän ikäisillä on jo jonkin verran kykyä etäännyttää psykologista kokemusta, säädellä tunteita esimerkiksi älyllistämällä. Tarinan ominaisuudet (genre, sankarin motiivit, juoni) ovat tärkeitä tulkinnoille. Mörköjä pelottavampi on ulkoisesti ”normaali” mutta paha hahmo tai näkymätön uhka. Erityisesti tilanteet, jotka tulevat psykologisesti lähelle lapsen omaa elinympäristöä koetaan voimakkaina. Pitkitetty jännitys voi olla liian stressaavaa. Ääni- ja kuvatehosteiden on edelleen oltava melko lieviä.

12–15-vuotiailla käsitteellinen ja symbolinen ajattelu on jo melko kehittynyttä ja sitä kautta lisääntyy myös huoli maailman tapahtumista. Tämän ikäiset janoavat seikkailua ja jännitystä sekä testaavat uskalluksensa rajoja, samalla myös sietokyky kasvaa. Pelkoa ja kauhua aiheuttavat etenkin abstraktit asiat ja niiden mahdolliset seuraukset. Eläytyminen uhrin tunteisiin voi olla voimakasta. Jännitys ja pelko rakennetaan lähinnä tarinan, henkilöhahmojen ja tehosteiden (eikä esimerkiksi hallitsevasti väkivallan) varaan. Itsemurha on tässä kategoriassa suurempi mallikäyttäytymisen riski kuin pienemmällä lapsilla.

16–17-vuotiailla tunteiden hallinta on kehittynyttä, heillä on jo hyvät käsittelymekanismit. Itsenäinen, kriittinen suhtautuminen median malleihin kasvaa, mutta elämän-

kokemusta ei välttämättä ole tarpeeksi uusien asioiden suhteuttamiseksi minä- ja maailmankuvaan. Ahdistavat uhkakuvat saattavat ylikorostua. Alle 16-vuotiailta kielletyissä kuvaohjelmissa voi olla ahdistavan intensiivinen tunnelma, tarinaan liittyvää kohtalasta järkyttävyyttä ja voimakkaita tehosteita.

Vain aikuisille. Alle 18-vuotiailta kielletyissä ahdistavissa kuvauksissa avainsana on järkyttävyys. Yleensä ottaen kysymyksessä ovat ihmisiin tai eläimiin kohdistuvien äärimmäisten julmuuksien tai perversioiden kuvaukset. Useimmiten 18-tason ahdistuksessa on mitä todennäköisemmin kyse erittäin väkivaltaisesta sisällöstä. Myös tietokonepelien ikäluokittelujärjestelmä PEGI:n kriteereissä käytetty ilmaisu: ”aiheuttaa katsojassa vastenmielisyyttä” sopii arvioinnin tueksi.

PÄIHTEET

Muita ikärajaan vaikuttavia perusteita väkivaltaisen ja seksuaalisen sekä ahdistusta aiheuttavan sisällön lisäksi on kuvaohjelmassa ilmenevä huumeiden käyttö. Rinnasteista perustetta sovellettaessa on lain perusteluiden mukaan otettava huomioon lain pääasiallinen tarkoitus sekä luokitteluperusteiden luonne perustuslain 12 §:ssä turvatun sananvapauden rajoituksina. Toisin sanoen ”ohjelman olisi objektiivisin perustein katsottava olevan omiaan vaikuttamaan haitallisesti lapsen kehitykseen”. Merkittävää on käytön konteksti, esitetäänkö käyttö ihannoivasti tai ongelmattomana, tai alaikäisten tavanomaiseen arkeen kuuluvana. Huumeiden/päihteiden käyttö voi aiheuttaa vakavaa riippuvuutta ja siksi sen esittäminen kuvaohjelmassa oikeutettuna, kaunisteltuna tai palkittuna voi olla haitallista lapsen kehitykselle (HE 190/2010 vp, sivu 36).

Luokittelussa pidetään huumeiden käyttönä sekä laittomien huumeiden että lääkkeiden tai muiden vapaasti tai reseptillä hankittavien aineiden (liima, pillerit) käyttöä huumaantumistarkoituksessa. Huumeidenkäytöstä puhuminen ei ole ikäraja-peruste. Alkoholin käyttökuvaukset aiheuttavat ikärajan vain, jos käyttäjät ovat selkeästi alaikäisiä.

Huumeet/Päihteet

Huumeiden ikärajakriteeriä valittaessa punnitaan seuraavia seikkoja: esitystavan ihannoivuus, huumeidenkäytön määrä, käytön yksityiskohtaisuus ja käytettyjen aineiden vaarallisuus. Seuraavassa ohjeellisia jaotteluita ikärajoittain:

- S = liian tulkinnalliset viitteet, eli ei voida yksiselitteisesti tulkita, että kyseessä on huumausaineen käyttö
- 12 = ei-ihannoitu käyttö; myös yksittäinen ongelmaton käyttökohtaus, joka ei ole merkittävässä osassa
- 16 = käyttö on ihannoitua tai hallitsevassa osassa kerrontaa
- 18 = ihannoitu, erittäin runsas, hengenvaarallisten huumeiden käyttö

Huumeiden käytön haitalliset vaikutukset perustuvat lähinnä mallivaikutuksiin eli siihen tapaan, miten asiat on ohjelmassa kuvattu. (Strasbourg, 2013; HE 190/2010 vp s. 37) Lähtökohtaisesti haitallisempaan pidetään päihteiden käytön ihannoivaa kuvaamista kuin kuvaamista, jossa päihteiden käyttöä esitetään kriittisesti tai neutraaliin sävyyn. Huumeiden käytön esittäminen myönteisenä, nuoren arkeen kuuluvana asiana saattaa olla omiaan luomaan nuorelle katsojalle positiivista tai ongelmia sivuuttavaa mielikuvaa huumeidenkäytöstä. Neutraalilla esittämisellä tarkoitetaan kuvausta, joka on

ei-ihannoivaa ja kuvaustavaltaan pikemminkin tarkkailevaa kuin huumeidenkäyttöön selkeän myönteisesti tai kielteisesti suhtautuvaa.

Ihannoivaan kuvaamiseen liittyy asian esittäminen esimerkiksi oikeutettuna, kaunisteltuna ja palkittuna, tai lapsen arkeen kuuluvana. Mitä nuorempi lapsi on, sitä vähemmän hänellä on edellytyksiä ymmärtää monitulkintaisia viestejä, jotka aikuisen mielessä muodostavat selkeitä viittauksia/merkityksiä.

Kriteerikohtaisia ohjeita

Korkeammat ikäraajat edellyttävät huumeidenkäytön kuvausten runsautta ja yksityiskohtaisuutta; ero ikärajojen 18 ja 16 välillä kiteytyy kovien huumeiden käyttökuvausten ihannoivuuteen. Mikäli kovien, erittäin vaarallisten huumausaineiden¹ käytön yhteydessä niiden haitalliset seuraukset täysin sivuutetaan ja siten huumausaineiden käyttö esitetään ihannoidusti tai itsestään selvästi elämään kuuluvaksi on ikäraja 18, jos käyttökuvaukset ovat yksityiskohtaisia ja niitä on erittäin runsaasti. Tässä tapauksessa myös ahdistuskriteeri voi aktivoitua, huumeidenkäytön itsetuhoisuuden perusteella.

Kriteeri 35 – ikäraja 18

Huumeidenkäyttö

- erittäin runsasta siinä määrin, että käyttö on vääjäämättömän itsetuhoista ja
- ihannoivaa viihdekäyttöä tai huumeidenkäyttöä normalisoivaa käyttöä ja
- yksityiskohtaista ja
- kohdistuu erittäin vaarallisiin, pääasiassa suonensisäisesti käytettäviin aineisiin (esimerkiksi heroini, Subutex, useat muuntohuumeet, amfetamiinijohdannaiset) ja
- sivuuttaa haitalliset seuraukset

Ikärajan 16 ja 12 eroina ovat käytön runsaus, yksityiskohtaisuus sekä käytetyt aineet suhteessa käytön ihannoivuuteen.

Kriteeri 36 – ikäraja 16

- huumeidenkäyttö voi olla runsasta tai ihannoivaa, mutta ei täysin ongelmallista sivuutavaa tai
- erittäin vaarallisten (kovien) huumeiden yksityiskohtainen käyttö ongelmallista tai
- ihannoiva mietojen huumeiden (kannabiksen) käyttö ja/tai lääkkeiden väärinkäyttö

1 RL 50:5.2. (17.12.1993/1304):

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L50P1>

Valtioneuvoston asetus huumausaineina pidettävistä aineista, valmisteista ja kasveista:

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2008/20080543>

Kriteeri 37 – ikäraja 12

Mietojen aineiden käyttö on vähäistä tai viitteellistä eikä selkeän ihannoitua. Erittäin vaarallisten aineiden käyttökohtauksia voi olla vain yksi ja käytön ongelmien tulee käydä selkeästi esiin.

Käyttö voi olla

- vähäistä kannabiksen käyttöä, niin että tarinakontekstista kumpuava ensisijainen tulkinta on huumeidenkäyttö, eikä käyttö ole selkeän ihannoitua
- vähäistä lääkkeiden väärinkäyttöä, tulkinta väärinkäytöstä asiayhteyden perusteella, esimerkiksi katukaupasta ostaminen
- yksittäinen erittäin vaarallisen aineen (esim. kokaiini) käyttökohtaus, jonka seuraukset ovat selkeän ongelmalliset
- yksittäinen, ei erityisen yksityiskohtainen suonensisäisen aineen piikitys, jota ei esitetä ihannoivassa valossa
- selkeästi alaikäisten nuorten ihannoitua alkoholin nauttimista, josta ei seuraa juoppotelijoille ongelmia

Päihteiden käyttö, joka ei aiheuta ikärajaa

Ohjelmien vaikuttavuutta ja nuorempien lasten tulkintakykyä arvioitaessa joudutaan puntaroimaan heidän ikäkehitykselleen ominaisia tulkintatapoja suhteessa ohjelmien sisältöön. Salokoski ja Mustonen (2007) ovat todenneet lapsen havaitsemisen ja tulkinnan maailmasta olevan vuorovaikutuksessa hänen sosiaalisen ympäristönsä kanssa; lapsi ymmärtää näkemäänsä omasta kokemusmaailmastaan käsin. Toisin sanoen, mikäli esimerkiksi huumeidenkäyttö ei välillisesti tai suoraan yleensä kuulu nuoren alle 12-vuotiaan lapsen elämään, ei keskivertolapsella välttämättä ole välineitä tunnistaa sen kaikkein tulkinnallisimpia representaatioita kuvaohjelmissä. Tällöin sanavapauden rajoitus voidaan katsoa tarpeettomaksi. Tähän perustuu myös ikärajan 7 ”puuttuminen” päihdekriteeristöstä; sillä ei katsota olevan riittävää lastensuojelullista perustetta sanavapauden rajoittamiseksi.

Osa huumeidenkäyttöön liittyvistä kohtauksista, jotka eivät hienovaraisen viitteellisyytensä ja tulkinnallisuutensa vuoksi välttämättä aukene kokemattomammille katsojille, luokitellaan kaikille sallituiksi sisällöiksi. Esimerkiksi tupakanomaisen sätkän tai piipun kierrätys henkilöltä toiselle ja polttelu on kaikille sallittua sisältöä, jos kokonaiskontekstista ei käy selkeästi ilmi, että kyseessä on laiton huume. Kyse on kerronnallisesta konventiosta, jonka tulkinnan voidaan ajatella vaativan niin perehtyneisyyttä kannabiksen käytön saloihin kuin elokuvallisen ilmaisunkin keinoihin enemmän kuin alakouluikäiseltä voidaan odottaa. Se, että lapsi ei täysin hahmota kaikkia kerronnan viitteitä katsotaan yleensä suojaavaksi seikaksi, jos asia ei ole salamyhkäisen ahdistava.

Kannabiksen käyttökohtausten (esimerkiksi sätkän kierrätys tai huumeekakut) tulkinta kaikille sallitun ja ikärajan 12 välillä onkin osiensa summa: kriteerin 37 mukaista ankarampaa tulkintaa tukevat sanallisesta ja kuvallisesta kerronnasta muodostuva selkeä huumeidenkäytön konteksti. Epäsuorat sanalliset viittaukset, joita lapsi ei välttämättä ymmärrä, voidaan vielä katsoa kuuluvan kaikille sallituiksi.

Esimerkkejä kaikille sallituista sisällöistä:

- tupakanomaisen sätkän kierrätys henkilöltä toiselle ja polttelu, ilman että kokonaiskontekstista käy selkeästi esiin kyseessä olevan laittoman huumeen eikä savukkeen
- poliisisarjoissa esiintyvä huumeratsian yhteydessä tapahtuva huumeeksi epäillyn aineen ”testimaistaminen”, johon ei liity huumaantumistarkoitusta
- pelkät sanalliset viittaukset huumeidenkäyttöön
- kannabiksen lääkekäyttö
- vähäinen tai vahingossa tapahtuva alaikäisten alkoholin nauttiminen
- aikuisten alkoholinkäyttö

Huomioi, että huumeista tai päihteistä johtuvan voimakkaan sekavuustilan kuvaamisen haitallisuus arvioidaan ahdistuskriteerein. Toisen henkilön huumaaminen tämän tietämättä tulkitaan taas väkivallaksi.

Artikkeleita:

Kannabis ja terveys

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116243/Kannabis_ja_terveys_taitto_2014.pdf?sequence=3

Huumausaineiden ja kuntodopingin käyttö ja niitä koskevat mielipiteet Suomessa vuonna 2014

<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126845/hakkarainen.pdf?sequence=4>

School's in! Predicting teen cannabis use by conventionality, cultural disposition and social context

<http://espad.org/PageFiles/2573/DEPP%202015.pdf>